

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ГОРОХОЛІНСЬКА Ірина Володимирівна

УДК 316.74:2(075.8)

**ДЕМАРКАЦІЯ СЕКУЛЯРНОГО / ПОСТСЕКУЛЯРНОГО
В СУЧАСНІЙ РЕЛІГІЙНОСТІ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА БОГОСЛОВСЬКИЙ ДИСКУРС**

09.00.11 – релігієзнавство

09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
БАЛУХ Василь Олексійович,
перший проректор Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича.

Офіційні опоненти: доктор наук з богослов'я
ЗАВІЙСЬКИЙ Роман Петрович,
декан філософсько-богословського
факультету Українського католицького
університету;

доктор філософських наук, доцент
ПАНЧУК Ірина Іванівна,
професор кафедри філософії
Рівненського державного
гуманітарного університету;

доктор філософських наук, доцент
ПОПОВИЧ Василь Михайлович,
завідувач кафедри соціальної роботи
Національного університету
«Запорізька політехніка».

Захист відбудеться 16 грудня 2019 р. о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 15 листопада 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Головні смисложиттєві й соціальні питання – мотиватори рефлексії щодо світоглядно-ціннісної ідентичності особистостей і спільнот особливо актуалізуються в часи докорінних трансформацій. Секуляризація, глобалізація, постмодерн, дедалі інтенсивніша урбанізація, а поряд з тим і зміни в економіко-соціальному, політико-ідеологічному житті світу породили нові ціннісні орієнтири, ба навіть нову антропологічну реальність, констатовану багатьма експертами. Закономірно, що духовні зміни детермінують конкретні світоглядні переорієнтації аксіологічних пріоритетів особистості, яка намагається співвідносити себе з сучасною культурою. Як результат – сучасну етику називають багатомірною чи багатофакторною. Таку її особливість пов'язують саме із постмодерном і постсекулярними цінностями. А вони у своїх узагальнених смислах і практичних виявах вважаються відмітними характеристиками нашої епохи. Власне, й до них зводять як кризові явища в соціальному житті та етичному самовизначенні людини нашого часу (на яких акцентують одні інтерпретатори); так і певні процеси «оновлення» й «ренесансу» духовності та релігійності (що їх помічають інші дослідники). Останні події в Україні (процес і резонанси Євромайдану, військовий конфлікт на Сході), урізноманітнення представленості релігії у публічному просторі додатково підтверджують важливість розуміння закономірностей взаємодії релігії і суспільства, вивчення векторів її потужного впливу на нього і на окремих його членів.

Сучасна релігійність, отже, зазнала – порівняно з попередніми її історичними формами, різновидами, виявами та ціннісною визначеністю – істотних трансформацій. До того ж, урізноманітнилися альтернативні один щодо одного типи релігійності, вектори її соціальної значущості та формати комунікативного й ціннісного самовизначення особистостей і спільнот – носіїв цих альтернативних типів релігійності. У просвітницьку епоху (а подекуди й до середини ХХ ст.) демаркація релігійного і секулярного здійснювалася за доволі лінійними критеріями. З огляду на це, відповідні теорії та концепції, хоч і мали належну теоретичну якість, однак не враховували цілої низки сутнісних ознак релігії і модусів релігійності, котрі мотивують і нині релігійне світовідчуття, світобачення та релігійну практику як важливу компоненту життєвої практики в умовах культурних та цивілізаційних, політико-соціальних та науково-технічних трансформацій.

З огляду на це сучасні богословська та релігієзнавча науки потребують віднаходження нових відповідей на питання про сутнісні характеристики й аксіологічно-соціальні виміри секулярності. Адже традиційні концепції її витлумачення піддаються істотній ревізії під впливом реального стану речей в релігійному-соціальному житті країн Європи загалом і України зокрема. А поряд з тим потребує концептуалізації й феномен постсекулярної релігійності. Часто вона поверхово інтерпретується лише як певний ренесанс релігійної віри і практики, а отже, як нібито «повернення» до ідеалів «досекулярного» в синтезі зі здобутками постмодерного світу. Є істотна потреба глибиннішого й варіативнішого, рельєфнішого розуміння «постсекулярності». Іншими словами, актуальним є пошук теоретично обґрунтованої відповіді на питання про можливість здійснення демаркації секулярного і постсекулярного в сучасній релігійності задля наукового

узагальнення усіх можливих модусів її якісних характеристик, котрі явно чи опосередковано узалежнені цими феноменами.

Відповідно, для ефективних дослідницьких результатів аналізу сучасного стану релігії та релігійності важливо не тільки теоретично систематизувати напрацювання богословів, релігієзнавців, філософів та соціологів щодо трансформації релігійності. Актуальним видається екстраполювати їхній смисловий ресурс на аналітичне з'ясування якісних характеристик сучасної релігійності. Задля цього важливо осмислити: міру налаштованості християнських церков на живу й діяльну діалогічність як між собою, так і в середині спільнот (на горизонтальному та вертикальному рівнях); рівень сумірності секулярних та традиційно-християнських тенденцій в сучасній етиці та естетичній культурі й готовність церков діяльно впливати на актуальну соціальну оцінність форм їх вияву; відтворення справді місійної природи християнської спільноти через сотеріологічну, літургійну та праксеологічну активність; дійсний стан відкритості церков, їхньої громадянської релевантності та готовності брати на себе завдання ставати взірцем побудови солідаризованого громадянського суспільства відповідно до євангельських ціннісних горизонтів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною комплексної науково-дослідної роботи кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Суспільно-культурні та етнорелігійні фактори у контексті євроінтеграційних процесів: світоглядно-ціннісні та практичні виміри» (д/р 0115U001037, здобувачка – виконавець).

Метою дисертаційної роботи є комплексна богословсько-релігієзнавча реконструкція сутнісних характеристик феноменів секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності на основі аналізу дискурсивних, аксіологічних та віроповчальних процесів, що маніфестують собою динаміку стану релігійності з урахуванням ідейної і методологічної взаємодії філософського й богословського підходів до їхнього витлумачення.

Ця мета зумовила такі дослідницькі **завдання**:

- окреслити плюралізм інтерпретацій у філософсько-релігієзнавчих та богословських студіях впливу секулярності / постсекулярності на релігійність;
- конкретизувати методологічно-смислові настанови дослідження та дефініції ключових категорій;
- виявити закономірні модуси кореляції релігійного і світського у філософському мисленні від Античності до Ренесансу;
- витлумачити підходи до осмислення релігійності в новочасній та післяпросвітницькій філософській думці;
- систематизувати методологічні моделі аналізу секулярності і постсекулярності в сучасних соціології та філософії релігії;
- концептуально проаналізувати співвідношення ірраціональних та раціональних аспектів релігійності у візіях середньовічної теології;
- розкрити богословські новації Реформації на шляху секуляризації європейської релігійності;

- піддати рефлексії детермінованість динаміки сучасних богословських концепцій постмодерними і постсекулярними засновками;
- рефлексивно-критично осмислити есхатологічно-футурологічні акценти сучасного постсекулярного богослов'я;
- розкрити кореляцію між етичною варіативністю аксіосфери сьогодення і шляхами трансформації релігійності;
- теоретично висвітлити презентованість секулярного в релігійній естетиці і релігійні маркери у світському мистецтві;
- здійснити комплексний аналіз можливостей синергії секулярного / постсекулярного в соціально значущому функціонуванні релігійності.

Об'єктом дослідження є сучасна релігійність у ключових складових її якісної визначеності та модусах ідейно-теоретичних й віроповчально-нормативних інтерпретацій її сутнісних характеристик на тлі реального стану морально-духовного, соціально-культурного та релігійно-конфесійного життя.

Предметом дослідження є ідейно-праксеологічні характеристики й межі співвідношення секулярних і постсекулярних тенденцій, що визначають своєрідність сучасної релігійності.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Дисертаційне дослідження виконане на межі богослов'я і релігієзнавства, з врахуванням попередніх результатів наукових дискусій щодо секулярного і постсекулярного станів соціального в сьогоденні. Враховуються основні загальнологічні методи (індукція, дедукція, аналіз, синтез, аналогія, моделювання, класифікація, ідеалізація тощо). У методологічному плані принципове значення відіграють ключові філософські й богословські підходи, а також релігієзнавчі принципи дослідження. Зокрема, *системний підхід*, що характеризується орієнтацією на інтеграцію ідейно-теоретичних узагальнень різних галузей гуманітарного знання, в нашому випадку – філософії, богослов'я та релігієзнавства і подекуди соціології, адже саме в цілісності вивчення результатів, нагромаджених в їхній предметній сфері, можливе повноцінне вивчення феноменів секулярного / постсекулярного в релігійності. Логіку дослідження та шлях розгортання відповідей на заявлені дослідницькі завдання зумовила методологічна орієнтація на *принцип історизму* в єдності всіх його різновидів: *історико-генетичного* (при вивченні джерел та передумов дискурсу секулярності і постсекулярності), *історико-типологічного* (при класифікації типів секуляризованих суспільств, типологізації способів десекуляризації тощо), *історико-дифузійного* (при моделюванні дефініцій духовно-соціальних реалій сучасності, а також при діагностиці стану релігійності як дифузійного результату дії різних історично-традиційних і модерних ціннісно-світоглядних й соціальних тенденцій). Специфіка предмета дослідження зумовила також використання елементів *діалектичної* методології. Адже сучасна релігійність через її призму бачиться як закономірна єдність та «боротьба» світського і традиційно-релігійного, імперативного і постмодерно-нігілістичного; глобального і індивідуального тощо. *Герменевтичний* та *семіотичний* підходи сприяли не лише врахуванню історико-соціального і індивідуального, особистісного пластів прочитання джерельних текстів, але й віднаходження їх у цілісності облаштування сучасного релігійного життя; ці підходи спрямовують вектор дослідження на ідейно-сміслове

розшифрування життєвих, культурних та когнітивно-світоглядних контекстів буття соціуму й творення своєрідних філософських та богословських концепцій. Ідейні, праксеологічні, соціальні, культурні, а також особистісно-духовні аспекти буття бачаться в дослідженні через застосування евристичних механізмів і *феноменологічного* методу. На його засадах при дослідженні сучасної релігійності враховуємо емоційні й інтелектуальні структури свідомості, через які людина сприймає реальність, постулює чи приймає цінності, оцінює й репродукує соціальні та культурні взірці комунікації і поведінки. Зважаючи на комплексність взаємодії окреслених методологічних орієнтирів, можна стверджувати, що саме така методологічна стратегія є однією з найефективніших для витлумачення релігійності секулярних чи постсекулярних суспільств. Доволі продуктивним видається також і застосування окремих стратегічних напрацювань *синергетики*. Вони сприяли адекватному розумінню специфіки складної взаємодії у сучасній релігійності (та культурі взагалі) ідей, цінностей, форм світобачення і діяння, що належать до різних як світоглядних, так і культурно-соціальних традицій. Більше того, взаємодія секулярного і віроповчально-конфесійного в житті, культурі, освіті, релігійній практиці та релігійній свідомості, мистецтві, громадських ініціативах тощо з урахуванням нелінійності і багатомірності форм кореляції цих тенденцій теж належить до синергетично релевантних кластерів дослідження.

Загальним ідейним підґрунтям для дослідження стали праці провідних українських релігієзнавців, філософів і богословів: О. Білокобильського, О. Бродецького, В. Єленського, К. Пашков, У. Луц, Р. Соловія, Л. Филипович, М. Черенкова, Ю. Чорноморця, Ф. Шандора та ін. Науковій концептуалізації феноменів секулярного й постсекулярного в сучасній релігійності значною мірою сприяють дослідження таких філософів і богословів: Г. Арндт, П. Бергера, Ж.-П. Віллема, Дж. Ваттімо, М. Вестфала, Ю. Габермаса, С. Гаверваса, Дж. Капуто, Х. Казанови, І. Кірсберга, О. Клемана, А. Макінтайра, Д. Мартіна, Ж.-Л. Маріона, Дж. Мілбанка, Р. Мічінера, Т. Парсонса, П. Нулленса, З. Сокулера, Дж. Сміта, Ю. Тішнера, Ч. Тейлора, Д. Улазнера, С. Хоружого, О. Шмемана та ін.

Напрацювання власної методологічної стратегії з творчою опорою на евристичні можливості *аксіології релігії та типології віри* І. Канта; концепції *філософської віри* К. Ясперса, ідеї *переосмисленого християнства* М. Гайдеггера, витлумачення *секулярності як нової «духовної реальності»* Ч. Тейлора, *типології секулярних суспільств* Д. Мартіна, теорії *постсекулярного суспільства як невизначеної перехідної форми* організації соціально-культурного життя Ю. Габермаса, *теологічної герменевтики* Р. Хейза, *етичної доктрини діалогу як єдиної можливої форми трансцендентального* Е. Левінаса, *богослов'я «Бога без буття»* Ж.-Л. Маріона, інтенції про *досвід віри та християнство як «кінець релігії»* О. Шмемана та концепції *гуманістичної синергії релігійно-етичних ідей* О. Бродецького.

На цьому ґрунті власний методологічний підхід, який став основним підґрунтям дисертаційної роботи, ми іменуємо так: принцип *ефективної синергії богословських і філософських, світсько-гуманітарних і віроповчально-конфесійних смислових імпульсів* сучасної релігійності як такої, що характеризується відсутністю

категоричної демаркації секулярно-світського і віроповчально-конфесійного аспектів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексну міждисциплінарну концептуалізацію динаміки кореляції секулярного і постсекулярного не просто в суспільстві, а саме в сучасній релігійності – засобами цілісності методологічного інструментарію як філософсько-релігієзнавчої, так і богословської науки через призму моделювання умов ефективної синергії філософських і богословських, світсько-гуманітарних і віроповчально-конфесійних інтенцій в ідейно-теоретичному та віроповчально-праксеологічному контекстах релігійності.

У роботі сформульовані положення, осмислення яких набуває якості новизни і виноситься на захист.

Уперше:

- сформульовано методологічний принцип ефективної синергії філософських і богословських, гуманітарно-світських та віроповчально-конфесійних інтенцій у межах релігійної свідомості й практики задля чіткої концептуалізації феноменів секулярності і постсекулярності та виявлення динаміки їхнього співвідношення. Доведено, що найчіткіше така ефективна синергія працює в цілісності ідейно-методологічного й аксіолого-праксеологічного підходів до витлумачення секулярності, постсекулярності та сучасної релігійності;

- обґрунтовано, що сучасна релігійність як цілісний ціннісно-соціальний феномен принципово позбавлена суворих демаркацій між секулярними і постсекулярними основами та мотиваціями релігійної віри і практики, оскільки сформована вона низкою передумов і чинників як синергійна єдність світських тенденцій сучасної культури та консервативних норм релігійної традиції, а якісні її характеристики (рівень релігійності і релігійної моральності) визначаються рівнем ефективності чи неефективності такої єдності в конкретних соціально-ціннісних обставинах функціонування релігійних спільнот і життєвого самовизначення вірян;

- концептуалізовано внутрішньо-богословські типи секуляризації релігії і релігійності (раціоналізована релігійність, ірраціоналізована релігійність, реформована релігійність тощо) через демонстрацію шляхів раціоналізації віри у схоластичній традиції, філософії релігії і релігійній філософії Нового Часу і XIX-XX ст., творенні нових християнських течій та формуванні їхнього богослов'я – через вплив синергійної дії особистісних, культурно-історичних, соціальних чинників та внутрішньо-конфесійних мотивацій. Секулярність, отже, розкривається як продукт не тільки боротьби «проти впливу Церкви», а також «боротьби» за актуальність Церкви, внутрішньо релігійної ціннісної і соціальної конкуренції (Реформація) тощо. Постсекулярність, отже, у богословському дискурсі набуває ознак «іншої» секулярності, де актуалізується останній з відомих нині типів секуляризації релігійності – глобалізована релігійність;

- доведено, що певні ціннісні настанови облаштування норм духовного життя, культури та побуту як у секулярних, так і постсекулярних суспільствах можуть набувати як деструктивних, так і конструктивних ціннісних (зокрема етичних) форм залежно від сформованості чи несформованості у свідомості осіб настанови на віднаходження ефективної синергії між раціональним та ірраціональним чинниками

власного ціннісного вибору; наявності чи відсутності у відповідній релігійній спільноті артикульованої традиції до толерантизації й гармонізації міжлюдського спілкування. Постсекулярність постає як вимога віднаходження межі толерантності до ціннісних пріоритетів Іншого. Як світські форми соціальної практики, так і релігійні настанови життя здатні трансформуватися у «збочені» ціннісні орієнтири за умови нетерпимості до Іншого, ґрунтованій на «ілюзії доброчесності», і небажанні усвідомити недієвість лінійного витлумачення поняття норми. Водночас відкидання норм як таких є іншим згубним шляхом, що нівелює можливість накреслення аксіологічних пріоритетів та ідеалів;

- теоретично осягнуто шлях творення глобалізованої постсекулярності через ефективну синергію філософського і богословського, світського та віроповчально-конфесійного в мистецтві (естетичній культурі). Зроблено висновок, що і щодо світського мистецтва, і щодо мистецтва релігійного наявність такої конструктивної ефективної синергії є ознакою глобалізованої релігійності постсекулярної доби, за якої такі мистецько-релігійні художні образи здатні бути однаково актуальними як для традиційно віруючих (навіть за умови усвідомлення їх певної канонічної невідповідності), так і для людей нерелігійних – за умови вбачання в них імпульсів аксіологічної просвіти та культурної значущості;

- надано обґрунтування типологічних рис окремого шляху секуляризації та постсекулярної релігійності в українському суспільстві з огляду на його історію, атеїстично-радянське минуле, філософські та народні традиції, сучасні культурні, соціальні колізії й політичні виклики. В руслі цього розкрито маркери можливостей ідейної консолідації конструктивних надбань досвіду релігійності в українській культурі задля трансформацій громадянського суспільства і його ціннісних та діяльнісних платформ;

- встановлено, що в українському релігійному середовищі засобами діагностики соціальної та культурно-громадянської сфери можна простежити дієвість принципу ефективної синергії богословського і філософського, гуманітарно-світського і віроповчально-конфесійного чинника у постсекулярному облаштуванні життя та релігійної практики. Передусім це стосується сфери освіти, соціальної активності церков, персональної соціалізації вірян тощо.

Набули подальшого розвитку:

- дослідження секулярності / постсекулярності в сучасних філософсько-релігієзнавчих, соціально-філософських та богословських розвідках з екстраполяцією їх на український досвід. Розвиток дискурсу секулярності \ постсекулярності пов'язується із конкретними історико-соціальними, духовно-релігійними та ідейно-філософськими традиціями, що є визначальними для територій, де він актуалізується. Показано, що українські реалії вивчення секулярності та постсекулярності в релігійності вимагають не послідовної інтерпретації надбань конкретних дослідників (Ч. Тейлора, Д. Мартіна, Х. Касанови тощо) в контексті української подієвості, а виділення відповідних автентичній українській ситуації методологічних маркерів, котрі не були враховані іноземними авторами з огляду на їхню узалеженість від тієї релігійної реальності, де вони перебувають;

- концептуалізація феномена постмодернізму в богослов'ї, постмодерного християнства і християнської етики. Продемонстровано конструктивні та деструктивні важелі впливу постмодерну на ці феномени релігійності як цілісності світогляду, віри і практики;

- концепція Д. Мартіна щодо чотирьох типових способів секуляризації з урахуванням ідеї феномену «повернення релігії» (В. Єленський) як окремого типу її секуляризації – глобалізованої релігійності постсекулярної доби;

- категорія «багатовимірної етики» як типової морально-етичної настанови постмодерну в контексті віднаходження можливості демаркації секулярності / постсекулярності. Продемонстровано дієвість та значущість практики толерантності за умови усвідомлення права Іншого на повагу з усвідомленням необхідності захисту власної честі та світогляду;

- принцип гуманістичної синергії релігійно-етичних ідей (обґрунтований О. Бродецьким) через застосування його до концептів секулярності та постсекулярності й характерних особливостей їхньої реалізації в ідейно-теоретичному дискурсі та конкретній життєвій практиці.

Уточнено:

- філософський та богословський зміст категорій «секулярність», «постсекулярність» і релігієзнавчий смисл категорії «релігійність»;

- передумови раціоналізації європейської релігійності в античній філософській спадщині та співмірність раціонального й містичного у середньовічній філософії;

- методологічну філософсько-релігієзнавчу систему бачення соціально-культурної зумовленості класичних і некласичних теорій секуляризації;

- інтерпретацію альтернатив розуміння норм і модусів релігійності в середньовічній теології, християнській філософії ХХ століття та постмодерному християнському богослов'ї;

- дихотомію секулярно-світського й релігійного векторів у світоглядно-ціннісному самовизначенні сучасної особи;

- значущість наявності синергії світського й релігійного в естетичній культурі;

- тенденції актуальної соціальної дієвості релігії в Європі та Україні;

- методологічні можливості варіацій сучасної політичної теології в постсекулярному контексті.

Теоретичне і практичне значення дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що завдяки його результатам в українських релігієзнавчій і богословській науках утворюється масив нового теоретичного знання, яке розкриває динаміку взаємодії секулярного і постсекулярного, беручи до уваги їхні соціальні, віроповчально-докторинальні, ціннісні, філософсько-теоретичні і праксеологічні аспекти. Це послужить методологічною платформою для розробки низки подальших досліджень, які стосуються функціональності релігійності і безрелігійності в плюралістичному соціумі, діагностики ціннісного потенціалу як релігійних, так і світських соціальних рухів й ідей.

Дослідження може бути опорою для розробки цілої низки курсів для спеціальностей «релігієзнавство», «богослов'я», «філософія». Також його результати мають експертний потенціал і можуть бути корисними для релігієзнавців

і богословів, які здійснюють просвітницьку і ціннісно-орієнтаційну активність у публічному просторі функціонування суспільства. Міждисциплінарний характер дослідження може змотивувати подальші наукові розробки теми секулярного / постсекулярного не тільки в руслі релігієзнавства та теології, а й у руслі філософії науки, аксіології, етики, соціальної філософії тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням. Усі розділи дисертації, монографії та наукові статті, подані в списку літератури, написані авторкою самостійно (без співавторів). Ідеї, положення чи гіпотези інших авторів, які використані в дисертації як предмет аналізу, дискусії чи їх подальшого розгортання, мають відповідні посилання згідно з науковими стандартами. Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук на тему «Феномен релігії в системі аксіологічних ідей Канта: логіка становлення та шляхи історичних рецепцій» захищено 23 листопада 2012 р. в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Дисертація пройшла апробацію на засіданнях кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Результати дослідження викладено в доповідях на наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів, зокрема: Міжнародній науковій конференції «Роздуми про глобальну політичну теорію (в контексті енцикліки «Caritas in Veritate»)» 13-14 березня 2014 року, Львів; Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2014», 15-16 квітня 2014 р., Київ; Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій», 27-28 листопада 2014 р., Тернопіль; Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2015», 21-22 квітня 2015 р., Київ; Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Освіта і життєвий світ особистості: європейський досвід і українські реалії», 23-24 квітня 2015 року, Чернівці; Міжнародній науково-практичній конференції молодих науковців «Світоглядно-ціннісне самовизначення людини. Толерантність: соціально-сміслові варіації та євроінтеграційний контекст», 8-9 травня 2015 року, Чернівці; Міжнародній науково-теоретичній конференції «Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності», 1-2 жовтня 2015 року, Житомир; Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-21 квітня 2016 р., Київ; Міжнародній науково-практичній відео-конференції «Соціальна робота та соціальне забезпечення в структурі соціальної політики України», 21-22 квітня 2016 р., Чернівці; Всеукраїнській науково-практичній конференції «Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень», 9-10 вересня 2016 року, Хмельницький; Міжнародній науково-практичній відео-конференції «Суспільні детермінанти взаємодії у міжконфесійному просторі України: теорія та практика» (до 500-ліття Реформації), 18-19 травня 2017 р., Чернівці; Міжнародній конференції «Місто як простір формування і реалізації соціального капіталу: українські та польські візії». 20-21 квітня 2018 р., Чернівці; Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних

досліджень», 1-2 червня 2018, Хмельницький; Міжнародній конференції (VI Християнських постових читаннях) «Релігія та філософія: генеза взаємовпливів», 21-22 березня 2019 р., Львів; Всеукраїнській науковій конференції «Унезалежнення православних та його вплив на релігійно-церковне і суспільно-політичне життя сучасної України», 15 квітня 2019 р., Київ; Міжнародній науковій конференції «Гуманітарно-наукове знання: горизонти комунікавістики», 4-5 жовтня 2019 р., Чернівці.

Публікації. Основні положення роботи відображено в індивідуальній монографії, 23 одноосібних статтях у наукових фахових виданнях, із них 6 – в іноземних фахових виданнях та 7 – в українських фахових виданнях, які індексуються в наукометричних базах, а також у 20 інших наукових працях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, що випливає з його мети та завдань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (поділених на 11 підрозділів), висновків та списку використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано мету й завдання роботи, об'єкт і предмет, окреслено теоретико-методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення дисертації, надано інформацію про її апробацію, відображено структуру й обсяг роботи, наведено дані про публікації.

Перший розділ «Методологічні засади осмислення сучасної релігійності» присвячений комплексному аналізу теоретичних передумов і механізмів розробки методології дослідження, що передбачає конструктивний синтез наявних у філософсько-релігієзнавчому та богословському дискурсах ідейно-сміслових напрацювань і власних методологічних стратегій кристалізації принципу ефективної синергії філософських і богословських, світсько-гуманітарних і віроповчально-конфесійних інтенцій в сучасній європейській релігійності.

У підрозділі **1.1. «Вплив секулярності / постсекулярності на релігійність: плюралізм інтерпретацій»** виокремлюються та класифікуються блоки джерел і дослідницької літератури в межах предметного поля дисертаційного дослідження, виявляються дослідницькі лакуни в дискурсі секулярного / постсекулярного та аналізуються можливі вектори їх ідейного «заповнення». Небайдужість наукового дискурсу, гуманітарної науки до проблеми релігійності й нині залишається актуальним і важливим аспектом діяльності багатьох провідних філософських, богословських, релігієзнавчих, психологічних, соціологічних шкіл тощо. Концептуальне ядро таких досліджень різняться як проблематикою, яку бачать перед собою конкретні науковці, так і кінцевими цілями, котрих вони намагаються досягти. Здебільшого якщо в науковій літературі ведеться мова про секуляризацію чи секулярність, то це зводиться або до презентації так званих соціологічних концепцій секуляризації, або до аналізу відповідних ідейних напрацювань філософів. Тобто здійснюється певна демаркація філософського і соціологічного дискурсів. Філософський здебільшого репрезентує світоглядно-сміслові й

теоретичні передумови осмислюваних явищ, а соціологічний – якісні та кількісні показники «стану релігійності».

Наше ж дослідження, котре спирається на релігієзнавчу і богословську методологію, беручи до уваги зазначене розмежування, все ж не абсолютизує його і тяжіє до можливостей взаємодії цих двох підходів. Релігієзнавча наука у своєму дисциплінарному базисі покладається на напрацювання як філософії, так і соціології релігії – з одного боку, а з іншого, – саме в синергії їхні ідейно-теоретичні напрацювання здатні цілісно відповісти на питання про релігійність як таку, котра охоплює і внутрішньо-світоглядні спонуки віри, і зовнішньо-соціальні вияви приналежності до певної релігії. А богословський дискурс дозволяє продемонструвати погляд на проблему «із-середини», досягнути її феноменологічно, а отже, чіткіше дати відповідь на питання про виправданість й евристичну доцільність іншої демаркації – секулярного і постсекулярного (секулярності / постсекулярності). Адже до певної межі непорозуміння у підходах до визначення стану сучасної релігійності пов'язані саме з наявністю чи відсутністю готовності до синергії результатів осмислення світоглядних і соціальних виявів релігії, «погляду із-зовні» і «погляду із-середини».

Підрозділ *1.2 «Методологічний базис та дефініції ключових категорій дослідження»* експлікує, що вихідним методологічним базисом дисертації є підходи до аналізу релігійності, що були закладені такими мислителями, як І. Кант, К. Ясперс, М. Гайдеггер, Т. Парсонс, П. Бергер, Ч. Тейлор, Д. Мартін, Ю. Габермас, Дж. Ваттімо, К. Кокс, Х. Казанова, Дж. Мілбанк, Р. Хейз, Ж.–Л. Маріон, Дж. Капуто, О. Шмеман та ін. Їхні напрацювання є важливими та знаковими на шляху кристалізації конкретних як сутнісно-предметних характеристик сучасної релігійності, так й ідейно-методологічних векторів формування сучасного гуманітарного дискурсу щодо вивчення релігійної віри та релігійності.

Заявлений у дисертації принцип ефективної синергії філософських і богословських, гуманітарно-світських і віроповчально-конфесійних інтенцій в межах релігійної свідомості та практики є методологічно визначальним задля чіткої концептуалізації феноменів секулярності і постсекулярності та виявлення динаміки їхньої кореляції. По суті, це означає синергію релігійного і світського чинників в релігійності. Ефективна синергія релігійного і світського має дві взаємопов'язані площини свого вияву. Перша – ідейно-методологічна, що передбачає міждисциплінарну взаємодію дослідницьких можливостей богослов'я, філософії і релігієзнавства для аналізу релігійності, яка є багатомірним як духовним, так і соціально-комунікативним феноменом; а також теоретичну координацію філософського та богословського дискурсів для віднаходження джерел як секулярності, так і постсекулярності в їхніх колізійних виявах. Друга площина – предметна – передбачає кристалізацію в конкретних виявах світогляду сучасної особи (на індивідуальному та соціально-діяльнісному рівнях) тих моделей і взірців взаємодії релігійних і світських інтенцій свідомості, котрі якісно характеризують сучасну релігійність й можуть сприяти збереженню в новітніх умовах християнської ідентичності як у літургійно-церковному, так і соціально-ціннісному вимірах.

Окремою методологічною стратегією дослідження є окреслення ключових концептів і категорій, якими послуговуємося. Першочергово сконцентровано увагу

на поняттях «релігія», «релігійна віра» і власне «релігійність», що потребують чіткої демаркації. Дослідження спрямована на вивчення саме «релігійності». Релігійність (та її міра) є якісною характеристикою відповідності / невідповідності всім складовим релігії способу життя окремої особи чи спільноти. Саме в такому ракурсі можна твердити про зовнішню чи внутрішню релігійність. Перше передбачає переважання в модусах релігійності орієнтації лише на ритуалістичну культову включеність й «воцерковленість» (з певною долею неуваги до глибинних етико-аксіологічних імпульсів віри та нехтуванням осмисленістю у сприйманні віроповчальних засад власної релігії). Друге ж орієнтує на внутрішню відповідність життя морально належному і тим його нормам, що санкціонуються релігійною традицією та особистісним засвоєнням її ціннісного досвіду. Цей другий вияв релігійності часто реалізується без участі особи в інституційному житті Церкви. Попри очевидність для фахівців такої дефініції, часто в соціологічних дослідженнях, спрямованих на вивчення рівня релігійності, здійснюється підміна (або сплутування) понять релігійності та релігійної віри, внаслідок або непередуманості питань самої анкети, або через специфіку переконань респондента щодо важливості того чи іншого елемента релігії як ідентифікатора власне його релігійності. Поряд з тим цілком зрозуміло, що чим більшою мірою концептуалізована в особі релігійна свідомість, тим ефективніше вона здатна оцінити адекватний рівень затребуваності й гармонійної «дозованості» всіх інших складових релігії.

Проаналізовано також співмірність термінів «секуляризація», «десекуляризація», «десакралізація», «секулярність», «постсекулярність». Під секуляризацією слід розуміти процеси суспільного характеру, котрі стають очевидними на рівні соціальних інститутів – відокремлення церкви і держави, церкви і школи, релігійних норм і юридичних законів тощо. Секулярність – це стан світоглядного самовизначення, якість способу культурно-духовної й ціннісно-праксеологічної самореалізації особистості або спільноти. Десакралізація – це процес втрати «об'ємного» світовідчуття, яке ґрунтувалося на переживанні реалій динаміки сакрального і профанного, священного і мирського. Процес десакралізації має стосунок як до соціального, так і світоглядного пласту життя особи та реалізації її духовності. Адже сакралізуючи чи десакралізуючи щось, ми переживаємо зміни як на рівні свідомості, так і на рівні життєвої практики. Завжди ці процеси взаємопроникні, інколи міра їхньої залежності може бути змінною, але ніколи вони не можуть бути стовідсотково відокремлені одне від одного. Без чуття сакрального немає благоговіння і пов'язаної з ним специфічно мотивованої поведінки; без благоговійного поклоніння (інколи не в прямому, а в переносному значенні – тобто без конкретної системи ритуалів, але з особливим «ставленням») сакральне перестає бути таким. Але завжди у суспільствах, де відбувається потужна десакралізація, водночас (з більшою чи меншою інтенсивністю) або формуються неявні взірці квазі-сакралізації світських явищ, або наростають сили, які беруть собі на озброєння ідею принести в соціум та утвердити альтернативи десакралізаційним рухам. Десекуляризація – це процес повернення релігії в публічний простір, представлення її, щонайменше, в іпостасі рівноправного «гравця» в царині регуляції соціальних процесів (залучення в освітню, культурну, громадську сфери тощо). Це визнання того, що релігійність не є лише приватною, інтимною, суб'єктивною справою, а

зумовлена онтологічними засадами буття світу та природою людини як носія свободи вибору й відповідальності за якість її ціннісно-практичного і духовного самовизначення. А контрсекуляризація – має більший стосунок до ідейно-теоретичних напрацювань мислителів, громадських, культурних діячів, котрі здійснюють аналіз секуляризації, секулярності та деконструюють їхні аргументи. Постсекуляризація – це соціальна реальність, котра характеризується десекуляризаційними та контрсекуляризаційними тенденціями. Постсекулярність – це стан світоглядно-ціннісного самовизначення в широкому значенні цього поняття (як на рівні свідомості, так і на рівні життєвої практики), коли практично однакових прав (і дійсних можливостей їхньої реалізації) набувають в соціумі та культурі і секулярний, і релігійний типи функціонування інституцій, облаштування особистого життя індивіда і спільноти індивідів.

Методологічна стратегія дисертації вимагає чіткої вказівки на те, що, розкриваючи заявлені дослідницькі завдання, ми все ж змушені не враховувати цілої низки важливих чинників сучасного стану релігійності, котрі тим не менше усвідомлюємо. Ідеться про мусульманський чинник у Європі; власне релігійність в історично мусульманських країнах (африканських, азійських, пострадянських, європейських); американську модель релігійності (причому її стан в Північній Америці і в Південній Америці – окремі теми для розгляду); релігійну ситуацію в Індії, Китаї тощо. Але в цьому дослідженні предметним полем маємо саме європейські реалії.

Основний зміст **другого розділу «Філософсько-релігієзнавчі витоки та концептуалізація дискурсу секулярності / постсекулярності»** зосереджений на екстраполяції філософського дискурсу на питання синергії релігійного і світського у світоглядному самовизначенні від Античності до наших днів.

Спершу в підрозділі **2.1. «Кореляція релігійного і світського у філософському мисленні від Античності до Ренесансу»** на ґрунті логіко-історичного підходу відбувається звернення до ідей тих мислителів, котрі готували ґрунт для формування секулярності в європейській цивілізації, – в першу чергу античних. Підкреслюється, що саме в Античності сформувалася настанова на необхідність синергійного взаємоузгодження філософії, науки і релігійного містицизму. В подальшому ході історії європейської цивілізації саме вона сприятиме дієвості такого підходу в християнському середовищі і впливатиме не тільки на методи раціоналізації релігії, але й на ірраціоналізацію теоретичного мислення.

Духовна культура Античності, Середніх віків та Відродження (хай і з різною мірою дозованості і впливовості в кожен з цих періодів) містила у смисловому плані потужні тенденції, які можна розглядати як ідейні провістки того, що відтак дістало назву «секулярність». Це зумовлено об'єктивним фактом людської інтелектуальної і діяльнісної автономності (при усвідомленні її відносності). Водночас і античні дискурси, і середньовічні дають чимало смислового матеріалу, який засвідчує важливість навіть для високо раціоналістичних концепцій ресурсів єднання людини із Сакральним, її орієнтації на трансцендентні горизонти як цілепокладальні смислові орієнтири. Попри специфіку кожного з аналізованих у цьому параграфі періодів історії можемо констатувати й тяглість певних ідейних ліній, серед яких ефективна синергія світсько-гуманітарного і релігійно-сотеціологічного та

ревелюційного була відчутним акцентом дискурсу багатьох світоглядних доктрин. Ця спадщина варта актуалізації й популяризації в сучасному інтелектуально-інформаційному просторі, зокрема, і в богословській освіті, що сприятиме більшій внутрішній осмисленості богословської культури сьогодення і дедалі активнішому виходу богослов'я (зокрема, українського) на арену сьогоденної гуманітаристики з усім арсеналом її когнітивних, ціннісних, методологічних, евристичних можливостей і потенційних практичних аплікацій.

Ідейний контекст підрозділу **2.2 «Підходи до осмислення релігійності в новочасній та післяпросвітницькій філософській думці»** спрямований на найзнаковіші дискурси Нового часу, Просвітництва і Післяпросвітництва, що усвідомлювали першорядну значущість релігії і релігійності для життя суспільства. Про це свідчить те, що видатні мислителі часто ставили питання аж ніяк не про «скасування» релігії чи її «спростування», а здійснювали зусилля із проєктів її «раціоналізації», керуючись при цьому глибинним прагненням мати досвід Богоспілкування (в тому числі і для етичних, і навіть для специфічно досягнутих сотеріологічних цілей) через ставлення до Бога як передусім до космічної Мудрості та Гаранта можливості абсолютних критеріїв цінностей і виправданості благочестивого способу життя. Хоч критика конкретних форм релігійності (а часом і персоніфікованого теїзму) в ці періоди була доволі відчутною (та й саме цю добу називають епохою секуляризації у власному значенні цього слова), однак ідея Бога, досвід сакральності все одно глибоко аналізувалися на предмет їхньої ціннісної значущості та з метою виявлення векторів їхньої конструктивної чи деструктивної життєвої дієвості (і в горизонтальному форматі, і у вертикальному). Ідея «смерті Бога», хоч і стала гучною в цю добу, однак поряд з її речниками завжди були й ті, хто надавав цій ідеї альтернативний резонанс, з'ясовуючи, що залежить від людини і суспільства, щоб позитивний ціннісний потенціал цієї ідеї все ж зберігався і був активним чинником життя і комунікації. А часто й самі критики певних форм релігійності щиро замислювалися над цим питанням оптимізації аксіосфери релігійного життя (а не викреслення його із суспільного процесу). Парадокс, а водночас закономірність і в тому, що глибинна критика мислителями цієї доби конкретних форм релігійності і її реалізації в соціумі водночас змотивували не менш потужні реабілітаційні зусилля із відродження людинотворчої значущості релігії (але за умови самопереосмислення стратегій буття релігії в соціумі, публічній сфері, комунікацій в межах плюралістичного ціннісного середовища). Важливо, щоб досвід дискурсів Нового часу, Просвітництва і Післяпросвітництва активно вивчався й інтерпретувався в богословській науці та освіті, а не відкидався як нібито «плаский» і «банальний».

У підрозділі **2.3. «Методологія аналізу секулярності і постсекулярності в сучасних соціології та філософії релігії»** маркерний аналіз класичних і некласичних теорій секуляризації дає підстави твердити, з одного боку, про наявність істотних евристичних можливостей як у кожній з них, так і в масиві їхньої ідейно-методологічної взаємодії. З іншого боку, жодну з цих теорій не можна абсолютизувати, адже міра аргументованості часто визначається лише застосовністю її до певного контексту чи врахування обмеженої кількості параметрів і чинників. Тоді як врахування інших контекстів і параметрів реалізації

релігійності вже створює підстави для спростування певної теорії секуляризації чи окремих її блоків. Цим зумовлюється те, що класичних і неklasичних теорій секуляризації є множина, і кожна наступна містить елемент критики (а часом і явної дискредитації) щодо попередніх. До того ж, теорії секуляризації різняться ще й залежно від дисциплінарних, а також ціннісних пріоритетів їхніх авторів, що теж визначає їхню варіативність і, до певної міри, теоретичну умовність. Саме врахування синергії ідей тих чи інших теорій секуляризації, секулярності, постсекулярності – без підпадання під домінуючий вплив якоїсь конкретної з них – дає змогу віднайти в них підґрунтя для утвердження концепції ефективної синергії світсько-гуманістичних і релігійних чинників ціннісного самовизначення сучасних соціуму й особистості. До того ж, слід розуміти, що множинність цих теорій охоплює і те, що умовно позначається терміном «секулярне», і те, що маркується як «постсекулярне». Водночас чимало дослідників (і авторка дисертації зокрема) вбачають цілий спектр взаємопереходів цих феноменів один в одній. Тому коректнішим видається говорити не окремо про «секулярність» чи окремо про «постсекулярність», а вживати ці поняття в злитності і формулювати це як єдиний феномен – «секулярність / постсекулярність». І ціннісно конструктивною є ця злитність в тих умовах, коли працює ефективна синергія світсько-гуманістичного і релігійного. Бо за умови диспропорції і відсутності синергії є ризик двох крайнощів – або релігійної фундаменталізації і згорання надбань раціональності і гуманізму, або, навпаки, войовничо антирелігійної риторики і практики в суспільствах. Важливо усвідомлювати, що аналіз секулярності / постсекулярності своєю метою має не лише виведення певних закономірностей функціонування й динаміки цих явищ, а й надання аксіологічних дороговказів щодо такого облаштування буття релігійних структур в соціумі, за якого вони б на практиці примножували свій гуманістичний, людинотворчий потенціал, сприяючи соціально значущій солідаризаційній взаємодії різних конкретних людських спільнот (релігійних і безрелігійних) та конструюючи підґрунтя для етичного ренесансу тих спільнот, де наявна морально-антропологічна криза.

Третій розділ дисертації «Гене́за та діалектика секулярного / постсекулярного у богословських вченнях» висвітлює внутрішньо-богословські імпульси секуляризації релігійності, а також ідейні реакції мислителів-богословів на виклики секулярності та постсекулярності.

Підрозділ **3.1. «Ірраціональні та раціональні аспекти релігійності у візіях середньовічної теології»** демонструє, що середньовічне мислення містило в собі доволі потужні ідейні ресурси раціоналізації богошукання, врахування в досвіді концептуалізації релігійних цінностей і раціональних смислових критеріїв. Проблема віри і розуму, яка була однією з домінуючих для середньовічної думки, свідчила про розуміння певної автономії людського («світського») інтелекту, його повноважень у сфері облаштування соціального, культурного, громадянсько-політичного життя. Водночас пошук координації релігійності і раціональності свідчив про тяжіння до певної форми синергії цих чинників, досвід якої і нині не повною мірою вичерпав свого потенціалу (якщо, звісно, звільнити його від притаманних епосі авторитарних тенденцій). Важливий аспект синергії світського і релігійного містив певні провістки і в середньовічній проблематиці співвідношення

свободи і напередвизначеності, добрих справ і благодаті, адже й тут усвідомлювалася людська діяльнісна автономізованість і віддавалося належне чинникам відповідальності, індивідуальності, емоційно-розумовій специфіці морального суб'єкта як неповторної особистості, що теж в перспективі лягло і в основу секулярних форматів аксіології та етики.

Сумірність раціональних доказів буття Бога із секулярно / постсекулярною ситуацією сьогодення, коли є небезпека, що надміру раціоналізуючи релігійність й зациклюючись над прагненням «очевидності» постулатів християнської віри для людей світських, християни здатні радше переконати опонентів у власній недалекоглядності та зарозумілості – з одного боку, а людей віруючих – у власній релігійній нестійкості – з іншого. Але якщо все ж вдатися до принципів аналізу всього досвіду раціоналізації змісту віри в середньовічній богословській думці з позицій ефективної синергії світсько-філософської та релігійно-богословської методології, то варто вказати не тільки на те, що вона сприяла витворенню трьох специфічних типів секулярної релігійності: раціоналізованої релігійності, ірраціоналізованої релігійності та реформованої релігійності, але й надихала розвиток гуманітарного дискурсу, розвиток європейської культури та зміну світоглядно-соціальних стандартів життєдіяльності і світоглядного самовизначення європейців. Вона, власне, стала одним із джерел Реформації, котра змінила і конфесійне «обличчя» Європи, і ціннісно-культурну її своєрідність, а поряд з тим сприяла політичним та соціальним змінам на теренах християнської цивілізації.

При цьому, сам факт зусиль із доказовості буття Бога свідчить про те, що релігійні мислителі і в ті давні часи перебували у ситуації усвідомлення необхідності діалогу із тим типом світобачення, який нині іменуємо секулярним. А отже, вже тоді були наявні тенденції, які стали надалі трампліном для настанов ефективної синергії світсько-гуманістичних і релігійних імпульсів світогляду. Проте слід усвідомлювати, що на практиці в історичному контексті, хоч передумови для такої синергії створювалися, але далеко не завжди вона набувала справжньої реалізації. Адже могла ставати доміантною та чи інша з двох крайнощів: або втеча у виключно інтуїтивно-емпіричний досвід релігійності на ґрунті усвідомлення того, що раціоналізація ідеї Бога розмиває конфесійну й догматичну ідентичність, або, навпаки, власне гіперболізація раціоналізованої секулярної релігійності, що нівелювало індивідуальний дух живого релігійного досвіду в його практичному виразненні.

У підрозділі **3.2. «Богословські новації Реформації на шляху секуляризації європейської релігійності»** вказується, що Реформація та протестантське богослов'я у своїх ідейних основах містять потенціал, що спричинив не лише конфесійне урізноманітнення релігійної карти Європи й розширення межі поняття «релігійний плюралізм», а й власне усвідомлення можливості «переосмисленого» християнства, що в синергії з філософським дискурсом попередніх епох увиразнило явища реформованої релігійності як окремого типу її внутрішньо богословської секуляризації. Ми аж ніяк не твердимо про прямий детермінізм між Реформацією та секуляризацією. Але, очевидно, можемо стверджувати, що врахування цих ідей-спонук видозміни християнської релігії є необхідним в умовах вивчення генези феномену постсекулярності в Європі, котра у своїй релігійній визначеності, якщо й

тяжкіє до «повернення» релігії, то ця релігійність таки вкорінена здебільшого в реформований віроповчальний контекст. З іншого боку, якщо аналізувати приватизовані чи індивідуалізовані форми європейської релігійної свідомості, котра чітко заявляє про власну конфесійну нейтральність, то й у цьому випадку її джерела слід першочергово шукати в тому ґрунті, котрий був підготовлений Реформацією та, згодом, постмодернізмом. Європейська філософська традиція, раціоналізація змісту релігійності, Реформація, секуляризація та постмодерні перетворення – ось пунктирний шлях трансформацій європейської релігійності, який призвів до необхідності твердити про постсекулярний її стан як особливий тип релігійності, що синергійно в собі синтезує всі ті (і власне релігійні, і світські) здобутки, котрі його спричинили.

Підрозділ **3.3. «Постмодерні та постсекулярні засновки динаміки сучасних богословських концепцій»** аналізує новітнє богослов'я в його конструктивних візрцях. Воно усвідомлює нинішню соціальну реальність вже не стільки як час духовного занепаду і регресу, скільки як період відкритих широких можливостей, зокрема, й для реалізації ціннісно-орієнтаційних і місійних функцій релігії. Справді, постмодерн, привнісши в соціум і культуру множинність «істин», з одного боку, ніби відкинув релігійну істину на маргінеси. Але, з іншого боку, сучасність можна розуміти й інакше. Це доба конкуренції «істин», але в межах цієї конкуренції далеко не марними є енергійні зусилля з обґрунтування, а головне – практичного віднаходження християнської Істини. Постмодерні богослови не нарікають на «фатальну втраченість» теренів розгортання своєї місійності, а навпаки, закликають людей, небайдужих до релігійних цінностей, ці терени наполегливо шукати і дбайливо створювати та примножувати. І важливо, що богословствування стає практичною формою ціннісної свідомості і здійснюється не лише академічними теоретиками, а часто пасторами-практиками, які через живий, часом навіть публіцистичний, формат своєї звістки роблять богослов'я справді життям і дією Слова (приклад – Іван Павло II). Усвідомлення християнських цінностей як універсальних мотивують специфіку думки Дж. Мілбанка та інших представників радикальної ортодоксії. Вони відзначають внутрішньо закорінену «постмодерність» християнства та його відкритість до відмінностей у позиціях і баченнях. На цьому ґрунті вони закликають віднаходити оновлений ефективний шлях справжньої та дієвої співпричетності Богові, котрий був би одночасно суголосний часові, зрозумілий для сучасної особи, а проте – християнський за своїми сутнісними характеристиками. Такий підхід є способом компенсації і тих лакун релігійного життя, котрі кристалізує Ж.-Л. Маріон, переосмислюючи сутнісні характеристики концепту «смерті Бога» з огляду на ті модуси, що мають бути притаманні «Богові», якого «вбило» європейське суспільство. Постсекулярність вимагає усвідомлення, що тривалий час Бог у свідомості вірян підмінявся таким собі ідолом Бога – в першу чергу через редукацію його лише або до моральної сфери, або до мотиватора соціальної активності (чи до інших важливих, але не виключно християнських, аспектів життя). Саме тому такі богослови, як Дж. Капуто, підкреслюють не органічність для християнської релігії раціоналізованого концепту Бога, що часто зустрічається в абстракціях релігійної філософії та богослов'я схоластичної традиції ще з доби Середньовіччя. Таке розуміння Бога

знає критику. Істинного Бога кожен християнин повинен прагнути зустріти в унікальному досвіді власної віри та в літургійній практиці. Очевидно, як підкреслює і Х. Яннарас, такий досвід дарується людині тільки в Церкві, котра орієнтується не просто на догматизовану «присвяченість» себе Богові, а на відтворення в історичній ситуації, тут і тепер, Царства Божого. Тільки в досвіді літургійної практики та Євхаристії людина розкриває для себе методично вивірені із духом та метою Христової проповіді орієнтири для розбудови життєвого шляху згідно із власними сотеріологічними орієнтирами та віроповідно-аксіологічними пріоритетами.

Аспект згуртування довкола духовних дарів (і передусім – літургії та євхаристії) в постсекулярній теології визнається першорядним, але з розумінням цих святинь не у формально-ритуалістичному чи «сектантсько-ізоляціоністському» аспекті, а з акцентом свідомого ставлення до них як до джерела духовної наснаги, яка через співпричетність до благодаті і зустрічі з Божественним Іншим укорінює в християнській ідентичності і дає незнищенність любові і надії. А вже на цьому базисі відкриваються і конкретні канали солідарності, приязні, людяності, ентузіастичності у соціальній активності вірян. Участь у літургійному і євхаристійному досвіді як досвіді зустрічі з Іншим (за умови облаштування цього досвіду як живого) обґрунтовується сучасним богослов'ям як першооснова спільнотної самодостатності перед лицем катаклізмів мінливого і бурхливого сучасного світу. І саме через це, мотивоване включеністю в літургію, відчуття немарності життя і дієвості любові людина здобуває шанси розвинути свою етичну зосередженість, емпатійність, діалогічність (яка, однак, далеко не завжди означає екуменічне налаштування, бо власна віроповчальна ідентичність цінується саме як динамічне перебування в Істині). Євхаристія і літургія, за такої інтерпретації, з одного боку, по особливому єднають вірян однієї традиції, але не для того, щоб відмежувати соціальним бар'єром їх від тих, хто до цих святинь не долучений, а навпаки – щоб надихнути додатковими струменями любові до них як до образу і подоби Творця.

В останньому підрозділі третього розділу *3.4. «Есхатологічно-футурологічні акценти сучасного постсекулярного богослов'я»* вказано, що есхатологічний стрижень релігії все більше оприявлюється постмодерним богослов'ям, з одного боку, як іманентний для релігійної свідомості і практики. З іншого боку, конструктивні взірці такої теології акцентують синергію есхатологічної зосередженості з соціальною і моральною активністю та втягненістю у творчу дію й діяльність. Якщо раніше ті течії християнства, де особливий наголос ставився на розробці есхатологічних очкувань, часто справді тяжіли до закритості, ізоляціонізму, соціальної маргінальності і відмежованості від горнила активних процесів громадянського суспільства (як, наприклад, було в певні періоди розвитку п'ятидесятництва), то в останній час ситуація якісно трансформується. Очікування есхатологічних перспектив проектується як таке, яке пронизане відповідальністю осіб і спільнот за їхній життєвий світ – не лише за свою вірність догматам і канонам, а за вкоріненість у любові і гармонійність реальності, в середовищі якої особистість чи спільнота розгортає свою активність і з результатами облаштування якої (гармонійними чи навпаки безладними та хаотичними) її душа постане перед

перспективою есхатологічного фіналу. Відповідно, обґрунтовується такий формат життя, коли діяльна небайдужість до гармонізації земного життєвого простору розглядається як істотно важливий чинник руху до есхатологічного трансцендентного горизонту. І такі настанови сучасного богослов'я доволі продуктивні, оскільки здатні формувати відповідальність, відкритість, готовність до комунікативної і творчої взаємодії з іншими і навіть інакшими, на тлі чого їхня інакшість компенсуватиметься досвідом спільнотності та емпатійного обміну.

Четвертий розділ «Синергія секулярного / постсекулярного в сучасному релігійному та соціально-культурному житті» вказує на важливі сфери буття ціннісної свідомості сучасної особистості, котрі вимагають віднаходження ефективної демаркації між релігійно-конфесійними та світсько-секулярними спонуками життєтворчості та життєдіяльності.

У підрозділі **4.1. «Етична варіативність аксіосфери сьогодення і трансформації релігійності»** перш за все доведено, що аксіосфера сьогодення є полем постійної напруги між релігійним і суто світським ставленням до поняття норми. Ця напруга, з одного боку, сприяє артикуляції нездогматизованої системи правочинності, котра б орієнтувалася не на архаїчні, а сучасні уявлення про цінності життя, але з іншого – постійним побоюванням за втрату хоча б світоглядно визначальних критеріїв істинності, що може поглиблювати нігілізм та вседозволеність. Гармонізації в цій царині може сприяти саме орієнтація на ефективну синергію світського-гуманістичного та релігійно-конфесійного елементів світогляду в процесі як життєвої практики, так й облаштування конкретних механізмів буття громадянського суспільства, державних інституцій тощо.

Моральна ситуація постсекулярної доби є багатомірною, варіативною, багатофакторною щодо ціннісних орієнтацій і форм реалізації індивідуальних і групових взірців моральності. Безперечно, історичний досвід гуманізму, зокрема, й світського, попри певні моменти його обмеженості, вже не дозволить повернутися до авторитарності соціуму і директивності лише догматизованих форм релігійної моралі, як це було в добу Середніх Віків. Та й немає потреби і справжньої цінності в закликах до такого повернення. Різні моделі акцентування морально припустимого, ґрунтовані на відмінностях світоглядів, мають право і повинні мати широкий простір заохочення до діалогічності і солідарності їхніх носіїв у тих сферах, де є можливості однастайності. Що ж до суто релігійного середовища, то тут важливо, щоб віряни, обстоюючи своє бачення норми і відхилення від норми, були відкритими у любові до Людини, до Іншого, навіть якщо в певних аспектах цей інший перебуває на прикрому для вірян шляху відкидання тих чи інших цінностей і норм, які є важливими для релігійного світогляду. Й у свою чергу дуже важливо, щоб досвід християнського євхаристійного єднання заохочував представників релігійних спільнот до ретельної рефлексії передусім свого внутрішнього світу і свого способу життя на предмет моральної чистоти, яка повинна розумітися не фанатично, а через формат діяльного переконування живим прикладом людяності, чуйності, комунікативної відкритості, але водночас твердості у вірності цінностям у своєму життєвому просторі. На ґрунті цього є шанс, що більший відсоток носіїв альтернативних бачень норм з більшою зацікавленістю відкриватимуться до суто християнської моделі моральності, якщо бачитимуть живий та етично наснажений

ентузіазм і першорядність людяності, продиктованої свідомим прийняттям євхаристійного досвіду як досвіду любові.

Підрозділ **4.2 «Секулярне в релігійній естетиці та релігійні конотації у світському мистецтві»** констатує, що історія розвитку світової естетичної культури, мистецької сфери завжди виявляла тяжіння до синергії релігійних і світських мотивів. І саме тут вони найочевидніше виявляють свою здатність працювати ефективно – як чинник примноження смислів не на шкоду один одному, а максимально прозоро – незважаючи на певну дискусійність й контрверсійність їхнього змісту.

Постсекулярність як особливий стан релігійності та соціального, коли демаркація світського й релігійного є доволі лабільною й узалеженою цілою низкою як зовнішньо-соціальних, так і внутрішньо-психологічних чинників, демонструє надзвичайну важливість звернення до мистецької сфери як такої, котра є доволі показовою для ілюстрації можливостей ефективної синергії світського і релігійного в контексті світоглядного становлення сучасної культури.

Налаштованість на ефективну синергію релігійних і світських елементів в естетичній культурі уможливорює розуміння того, що і в минулі епохи (включаючи Середні Віки) релігійне мистецтво, з одного боку, будучи тісно інтегроване у виконання релігійних завдань, все ж відображало чимало світських, громадянських, політичних, побутових аспектів людського життя, містячи певний загальнолюдський ціннісно-антропологічний субстрат. І сьогодні секулярна людина здатна «вчитувати» з релігійного мистецтва смисли і цінності, важливі і в етичному, і в соціальному плані. А отже, наявність уваги до такого мистецтва навіть у нібито позарелігійних середовищах, все одно містить певний елемент присутності релігійної смислової канви в їхньому функціонуванні і комунікації. Це не значить, що такі середовища перестають бути секулярними, але синергійний імпульс все ж реалізується і визначає до певної міри культурно-комунікативну палітру сучасного світу.

Підрозділ **4.3. «Функціонування релігійності в ціннісних колізіях сьогодення: соціально значущі горизонти»** містить обґрунтування того, що ефективна синергія світського і релігійного в публічному функціонуванні релігії вимагає розуміння того факту, що в українських реаліях ціннісне самоусвідомлення вірян і спільнот перебуває нині на перехідній фазі. Чимало є в релігійності українців авторитарних тенденцій, деякі з них вибагливо поєднують культову відданість із спадщиною, по суті, радянських реакцій на спільнотне облаштування, освіту, владу, комунікацію, публічний простір тощо.

Дійсний авторитет Церкви в сучасних умовах є актуальною необхідною вимогою, котра звернена до представників християнських релігійних організацій. Політична теологія постсекулярності демонструє, що висновки щодо соціально-політичної реальності, котру Ю. Габермас називає «секуляризацією політики», все ж є доволі суперечливими. Адже як в Європі та передусім Америці, так і в постмайданній Україні, Церква все активніше стає не антагоністом в політичних процесах, а каталізатором їхнього ціннісно позитивного перебігу. Християнська спільнота, функціонування якої вимагає адекватного відповідального та діяльнісного налаштування життєдіяльності її членів, здатна бути не тільки на

родинно-побутовому, а й на соціальному рівні взірцевою для громадянського суспільства. Християнське богослов'я, яке вчить про Христа як главу Церкви та необхідність через спільнотне церковне життя повсякчас бути співпричетним Христу та співтворити із ним, здатне забезпечити на світоглядному рівні механізми, котрі налаштовуватимуть християн на таку громадянську відповідальність, коли політичний вибір чи соціальна активність не усвідомлюватимуться виключно як частини світського, мирського життя, а саме – цілісного світобачення та «християнського способу життя». Налаштування на ефективну синергію світсько-гуманістичного та релігійного-богословського в цьому контексті може бути застереженням від фундаменталістських та авторитарних способів «повернення релігії в політику».

Інноваційні процеси щодо переформатування богословської освіти, входження її в академічний формат і загальногуманітарну методологічну комунікацію, законодавчо закріплені зміни щодо функціонування загальноосвітніх закладів, заснованих релігійними організаціями, орієнтація в на ефективний європейський досвід в цій царині, дають підстави для сподівання на більшу присутність збалансованості раціональності й ірраціональності, ефективної синергії світського та конфесійного в релігійному житті України. Поряд з тим залишається низка не розв'язаних проблем, зокрема й релігійної та релігієзнавчої компоненти в державних закладах освіти, розвиток гуманітарної науки та освіти в Україні загалом.

Соціальна реальність вимагає врахування того, що секуляризація, глобалізація та віртуалізація – попри резонансність їхніх негативних проявів – все ж є об'єктивними характеристиками сучасності. Кризові явища в суспільному житті країни вимагають від Церкви (церков) як соціального інституту з одним із найвищих кредитів довіри громадян адекватної реакції на них. Християнські релігійні лідери активно намагаються забезпечити продуктивну присутність Церкви і в медіа-просторі. Поряд з тим, потрібно пам'ятати про всі небезпеки, які приховує надмір та хибне використання новітніх технологій, особливо через відповідальність за довіру. Адже саме Церкві й справжнім християнам варто пам'ятати, що їхнє покликання – бути «сіллю землі», а тому повсякчасно дбати про не фальшиве, не формальне, а щире плекання духовності. Бог присутній повсюдно, де його потребують, але щира потреба в Богові вимагає не тільки присутності Бога біля людини, але й прагнення людини бути співпричетною Богові.

ВИСНОВКИ

1. Специфіка сучасного гуманітарного дискурсу робить затребуваним міждисциплінарні методологічні підходи як найдієвіші при розв'язанні тих питань, котрі одночасно мають актуальну значущість для цілої низки світоглядних і соціальних наук. Зокрема, такою проблемою є питання щодо секулярності / постсекулярності. Ця проблема отримує відображення в дослідженнях з соціології, філософії, релігієзнавства, богослов'я, культурології, політології тощо. Очевидно, що така увага до цих феноменів та альтернативність висновувань щодо їхніх сутнісних ознак та ціннісно-соціальних резонансів пов'язана з тим, що вони мають

прямий стосунок до питання стану релігійності та релігії як такої. Саме через сутнісний зв'язок з контroversійним світоглядним поняттям «релігійність» щодо явища секулярності / постсекулярності немає однастайності, і плюральні дослідницькі підходи щодо них взаємодіють та конкурують між собою. Але найчастіше різна парадигмальність його осягнення зумовлюється демаркацією між філософським, соціологічним і богословським баченнями. Філософський підхід тяжіє до світоглядно-сміслових і соціально-екзистенційних критеріїв розгляду секулярності і секуляризації (якісних ознак); соціологічний – нагромаджує кількісні дані, а вже відтак формулює ґрунтовані на них якісні прогнози щодо «стану релігійності»; богословський – у переважній більшості зосереджений на витлумаченні небезпек секулярності для традиційної релігійності.

2. Міждисциплінарна перевага релігієзнавства полягає в тому, що воно своєю дослідницькою специфікою охоплює і можливості філософії релігії, і нагромаджену соціологією релігії інформацію. Така синергія виправдана вже тому, що релігійність справді єднає в собі і внутрішньо-смісловиттєві і зовнішні соціальні мотивації віри та зумовлених нею практик. Богослов'я ж доповнює це, дозволяючи поглянути на явища секулярності / постсекулярності з досвідом феноменологічного занурення в інтерес та інтенцію самої віри, уможлиблює «емпіричну включеність» у взаємодію із «предметом дослідження». Налаштування на методологічне співставлення ресурсу цих двох гуманітарних царин дозволяє сформувати ідейну платформу, однією зі спроб методологічного проектування якої і стало це дослідження.

Визначальний методологічний принцип дисертації – ефективна синергія філософських і богословських, гуманітарно-світських і віроповчально-конфесійних світоглядно-діяльнісних орієнтацій. Його розроблено для виявлення динаміки кореляції цих феноменів у секулярно / постсекулярній системі соціально-ціннісних координат функціонування релігійності. Саме в руслі нього постсекулярність визначається як специфічний формат самовизначення осіб і спільнот щодо світоглядних переконань і цінностей, за якого і релігійний тип життя, і секулярний є однаково ціннісно «легальними» та забезпеченими належними правами і мають адекватний доступ до здійснення свого впливу на культуру, спільнотне й особистісне життя. Осягнення секулярності / постсекулярності неминуче передбачає врахування сутнісного наповнення і ролі таких феноменів, як приватизація релігії, індивідуалізація релігії, генералізація релігії, раціоналізація релігії і тих трансформацій, яких ці явища зазнають в умовах сьогодення. Окрім того, очевидними є й культурно-історичні, а також географічно-територіальні відмінності в якісній визначеності сутнісних характеристик цих феноменів. Методологія здійсненого дослідження зосереджена на європейській релігійності в її базовій християнській визначеності без врахування мусульманського чинника, котрий вимагає окремої дослідницької роботи, з оперттям на праці тих американських філософів і богословів, котрі у своїх роботах вдавалися до аналізу релігійності в «християнському» світі.

3. Антична, середньовічна, ренесансна духовна культура не були позбавлені відчутних провістків секулярності (в кожному з них по-своєму дозованих). Це виявлялося в тому, що не тільки античні та ренесансні, а й також середньовічні дискурси містили чимало взірців як особливого культивування саме раціональних

шляхів руху людини до Божественності, так й ірраціоналізованих учень. Тобто в ці епохи ми зустрічаємо раціональність, яка цінує водночас досвід комунікації людини із Сакральним й внесення в систему координат трансцендентальних обріїв як цілепокладальних полюсів ціннісного тяжіння. Відповідно, і в ці епохи проглядається тяглість тих ідейних традицій, які втілюють у собі саме ефективну синергію світсько-гуманітарного і сотеріологічного та ревелаяційного аспектів релігійності і зумовлених нею соціальних практик.

4. У Новий час, добу Просвітництва і Післяпросвітництва – попри уявлення про ці епохи як про домінантно раціоналістичні і лише секулярні – насправді зберігалися та були впливовими і ті дискурси, які надавали релігії і релігійності першорядної ролі у суспільстві. Тож концепції багатьох мислителів не ставили собі за ідейний намір «скасування» релігії, а лише у своєрідний спосіб раціоналізували її зміст, виявляли критичність до певних її деструктивних форм, але визнавали її аксіологічну значущість. Відповідно, глибинне прагнення збереження досвіду Богоспілкування, його і етичних, і навіть сотеріологічних ефектів, все одно у багатьох із них зберігалось, хоча й призводило до секулярної раціоналізації релігійності, редукції релігійності лише до моральності, а отже її «омирщення» тощо. Ідея «смерті Бога» як концепт ніцшеанської філософії в такому ракурсі є підсумовуючою щодо екзистенційної кризи релігійності в контексті її соціальної та світоглядно-ціннісної значущості станом на завершення ХІХ століття.

5. Початок і середина ХХ століття демонструє сплеск у гуманітарній науці обґрунтувань теорій секуляризації, вивчення яких застерігає від абсолютизації будь-якої із них і закликає розуміти їхню контекстуальну й ідеологічну обмеженість та неможливість універсалізувати ті чи інші критерії, пропоновані будь-якою з цих теорій. Тому й фактом є плюралізм і взаємна критичність класичних і неklasичних теорій секуляризації. І саме на засадах кристалізації можливості діалогу між різними баченнями й аксіологічними проєкціями секуляризації можна сформулювати платформу ефективної синергії світсько-гуманістичних і релігійних чинників ціннісного самовизначення сучасних соціуму й особистості. Дослідження підводять до логічної очевидності того, що некоректно відокремлювати секулярність і постсекулярність як нібито дві якісно відмінних епохи. Натомість адекватніше у застосуванні до сьогодення говорити про «секулярність / постсекулярність».

6. Дозованість секулярного і релігійного у витлумаченні феномена релігійності корегувалася від епохи до епохи. З одного боку, незаперечним є погляд на Середні Віки як на епоху теоцентричну. Але треба розуміти, що в цю епоху зароджувалися, по-своєму розвивалися та впливали на загальний світоглядний контекст і ті тенденції в самому богослов'ї, які в історичній перспективі перетворилися на ідейні чинники секуляризації мислення і секуляризації релігійності. Це виявилось, наприклад, в середньовічних богословських дискурсах, спрямованих на аналіз взаємодії віри і розуму, свободи і напередвизначеності, добрих справ і благодаті, доказовості буття Бога. Увага до такого аналізу свідчить, що навіть в ту добу визрівало усвідомлення відносної автономності розумового, соціального, етичного і обґрунтування доцільності з'ясування також і внутрішніх, іманентних закономірностей цих феноменів, а не тільки їхньої ревелаяційної зумовленості. До того ж, середньовічна теологія доволі виразно експлікувала особистісність людини,

невід'ємність від людської сутності такої риси як відповідальність, яка в єдності зі свободою і конститує специфіку кожної особи як морального суб'єкта. Усі ці ідеї були, хай і в дещо інверсованому вигляді, взяті в арсенал і секулярних дискурсів Нового Часу, Просвітництва тощо. А в післяпросвітницьку добу багато хто з мислителів знову повертав цим ідейним матрицям теїстичний метаконтекст. Власне, ось ця «маятниковість» трансформації середньовічних ідейних надбань свідчить про міцну злитність у богословському мисленні релігійних і філософських, ірраціональних і раціональних елементів, що є важливою історико-богословською опорою для принципу ефективної синергії світсько-гуманістичного і релігійного чинників, зокрема і в проекції на нинішню постсекулярну ситуацію.

7. Реформаційне богослов'я, видозмінивши конфесійну структуру європейського соціуму, сприяло тим цивільним і ціннісним новаціям, які дали теперішній образ секулярно-постсекулярної Європи з його світоглядним плюралізмом і конкуренцією поліконфесійних християнських «істин». Богословські «вимоги» Реформації та її віроповчальні постулати («Solus Christus», ідея загального священства, «*Coram Deo*» тощо) у власне релігійному середовищі сформували той достатній рівень релігійної індивідуалізації та релігійної свободи, котрі не могли не сприяти секуляризації релігійності. Прагнення до віддалення Церкви від держави подекуди посприяли такому дистанціюванню держави від Церкви, коли партнерські відносини стали неможливими, а сфера відання церков окреслилася як суто сотеріологічна з мінімальним соціальним ефектом. В силу цього, варто констатувати, що не Реформація, звісно, реалізувала проект секулярного суспільства, але без Реформації воно не набуло б повною мірою саме такої визначеності.

8. Усі зміни у філософському дискурсі та релігійно-конфесійній картині християнської цивілізації спричинили постання специфічного богослов'я в умовах секулярності / постсекулярності, котре не могло залишити поза увагою як стан секулярності релігійності в Європі, так і ті філософсько-інтелектуальні та культурно-соціальні реалії, котрі були запропоновані постмодерном як таким. Важливо, що новітнє християнське богослов'я ставиться до духовно-ціннісних реалій сьогодення не як до всуціль регресивного середовища, а обґрунтовує нашу добу як час розширення можливостей – і для релігії та релігійності також. Постмодерні теологи закликають облишити марні нарікання на духовні втрати, натомість мобілізуватися в діяльному розгортанні місійності Церкви через зустріч з Іншим і згуртуванні релігійних людей довкола досвіду причастя і любові, що, у свою чергу, підвищуватиме й етичний ентузіазм та прикладну взірцевість християнського способу життя. Євхаристія і Літургія, за інтерпретацією актуальних концепцій постмодерного богослов'я, за умови усвідомленого долучення до них, еднають людей однієї віри, і при цьому, долучаючи їх до буттєвого джерела Істини, розвивають у них діяльну любов і до представників інших переконань, адже вони теж сприймаються як носії образу і подоби Творця. Релігія – далеко не лише соціальний феномен: так можна схематично описати основну світоглядно-методологічну настанову представників постмодерного богослов'я. Постсекулярний «синдром секулярності» релігійної практики в християнських спільнотах, за переконаннями богословів сучасності, можна подолати тільки за умов відповідального ставлення до християнських традицій і Таїнств, завдяки їх

усвідомленому та глибинному переживанню у своєму життєвому досвіді. Сучасна культурно-світоглядна ситуація вимагає чутливості до віднаходження такої синергії задля збереження релігійно-конфесійної ідентичності християн. Але цього досягти неможливо, якщо діяти засобами консервації та маргіналізації їх в ілюзорній, ідололізованій спільноті, котра не здатна стати актуальною та «живою». Постсекулярність вимагає переосмисленого ставлення до конфесійності як певної унікальної відмінності від інших, котра забезпечує / убезпечує добродієність та «вибраність». Християнський Бог, котрий Любов, Логос, Життя та Істина є красою Нескінченності і Повноти. І все ж від людини він перебуває на відстані (як у векторі естетичного, так і гносеологічного пізнання), а тому вимагає постійних зусиль, що будуть спрямовані на Нього як у практиці буденного життя, так і життя релігійно-культового. Ці зусилля повинні відкидати зацикленість на догматі як меті осягнення та долученості, а зосереджуватися на процесі. Віра не є метою, віра є процесом. А тому, синергія богословського (тринітарне богослов'я, сотеріологія та християнська гносеологія тощо) і філософського (постмодерні орієнтири на діалогічність, методологічну відкритість тощо) сприяє формуванню якісно нового типу християнського богослов'я, котре ознаменовується радикальною ортодоксією в широкому витлумаченні цього поняття у застосуванні не виключно до протестантської, а загальнохристиянської традиції.

9. У популярних в ХХ – ХХІ ст. есхатологічних доктринах християнського богослов'я потенційно закладене чітке аксіологічне підґрунтя, котре спрямоване на сотеріологію як остаточну мету Богоуподібнення, а поряд з тим вони засвідчують певну релевантність секулярним футурологічним концепціям, які акцентують аспект особистісної моральної відповідальності та солідарності людства в протистоянні аморальним тенденціям життя. Адже й у світських дискурсах можливість позитивного вивершення майбутнього за таких суперечливих й неоднозначних соціальних, духовних та екологічних умов уможлиблюється лише на базі діяльної переоцінки подальших норм життя – тобто через позитивну зміну аксіологічних стратегій розвитку людської цивілізації. Але якщо остаточною метою світської футурології є адекватна модель гармонійного буття людини в цьому світі, то християнська есхатологія виводить нас до концепту Царства Божого. Таке витлумачення смислу очікування Царства Божого має психологічну перевагу над світською футурологією в аспекті можливості подолання тривожності щодо настання «кінця віків» чи «кінця людської цивілізації», але лише за умови, що людина буде докладати максимум зусиль на шляху підготовки себе до цього обіцяного Царства. На цьому тлі й переформатовується ціннісний горизонт есхатологічного дискурсу: він перестає бути ізоляціоністським і паралізаційним щодо соціального активізму, а навпаки, заохочує відповідальність вірян й їхню емпатійну соціальну ефективність заради забезпечення потенційної зустрічі з есхатологічним фіналом у максимально можливому форматі гармонії життєвого світу (принаймні в аспекті тієї соціальної реальності, впливати на яку можуть християнські спільноти). Саме в цих умовах викристалізовується значний аксіологічний потенціал синергійного підходу до витлумачення футурологічних інтенцій людської свідомості, – поєднання в них раціонального / секулярного та ірраціонального / релігійного чинників. Цей потенціал здатен бути запобіжним

фактором деградації, вихолощення та руйнування навколишньої дійсності в єдності всіх сфер буття людини. Іншими словами, дієве творення власної духовності на шляху наближення Царства Божого поряд із чітким усвідомленням відповідальності за життя «тут і тепер» перед спільнотою та суспільством – ось взірцева настанова задля оптимальної моделі майбутнього, котра є гуманістичною за своєю суттю, а тому відповідною як християнському віровченню, так й аксіологічним настановам конструктивних світських етичних дискурсів.

10. Етична визначеність постсекулярності мотивована, з одного боку, секулярним подоланням безумовності Трансцендентного джерела норми і постмодерною вимогою «множини істин», а отже певною релятивністю у витлумаченні важливих складових праксеологічно втілюваного вибору-вчинку, а з іншого – прагненням до безконфліктності, толерантності в полісвітоглядному суспільстві, де все ж, в силу і тієї ж постмодерності, і реальних свідчень поновленої уваги до релігії, релігійні істини зберігають свою аксіологічну легітимність в оцінності морально належного. Така дихотомія стає найбільш явною при розгляді таких аксіологічних колізій постсекулярності як дискусії про припустимість правового закріплення заборони / дозволу абортів, евтаназії, сурогатного материнства, етико-соціального статусу гомосексуалістів тощо. Саме розгляд цих проблем демонструє, що інколи, те, що для релігійної етики є гріхом, а отже, антицінністю, для світської виступає стандартом соціального благополуччя та культури толерантності. Сучасність постсекулярності у «християнському світі» свідчить про чи не найвагомішу кризу саме в царині етичної визначеності. Важливо, щоб моральна теорія постсекулярності у своїх засновках була налаштована на прагнення до ефективної синергії світсько-соціальних та релігійно-конфесійних імперативів, а конкретна практика враховувала необхідність не декларативного, а дійсного авторитету моральних настанов. Це уможлиблюється в умовах пріоритетного усвідомлення християнської етики як вчення про любов і прощення, а також орієнтацію в соціальному контексті на багатофакторний підхід в оцінці не узагальненого феномена, а кожної конкретної моральної ситуації, що є унікальною.

11. В аксіосфері сьогодення взірці ефективної синергії гуманістично-світського і сакралізовано-релігійного можуть реалізовуватися й активною включеністю спільнот у духовний саморозвиток та соціально значущу активність через естетично-мистецькі обрії уваги до релігійної тематики, а завдяки їй – і до гострих антропологічних проблем та їхніх сотеріологічних комунікативних форматів. Постсекулярність як особливий стан релігійності, коли демаркація світського й релігійного є доволі лабільною й узалеженою цілою низкою як зовнішньо-соціальних, так і внутрішньо-психологічних чинників, демонструє надзвичайну важливість звернення до мистецької сфери як такої, котра доволі показова для ілюстрації можливостей ефективної синергії світського і релігійного в контексті світоглядного становлення сучасної культури.

12. Ефективна синергія світського і релігійного в публічному функціонуванні релігійних організацій передбачає поєднання двох чинників: моральної принциповості, але водночас уважності до людини, готовності в релігійних спільнотах усвідомлювати різноманітність сучасного соціуму і відповідати тим викликам, які в ньому наявні. Але не через примноження настороженості до осіб і

спільнот, а через активну, не пафосну, емпатійну соціально значущу активність. Соціальна дійсність сьогодення вимагає від християнських спільнот адекватного освоєння сфер освіти, медіа, політики тощо. Політична теологія постсекулярності накреслює систему координат, котра має можливість реалізуватися християнськими спільнотами і християнам як свідомими вірянами та відповідальними громадянами в умовах секулярно закріпленого в правовій площині розділення сфер впливу Церкви і держави. Освітні реформи як у світі, так і в Україні також сприяють розвиткові релігійної та богословської освіти й науки, не маргіналізуючи їх, а розглядаючи їх як, хоч і одну з альтернативних, але повноцінну компоненту освітнього та науково-гуманітарного простору. Представленість релігії та її лідерів у медіа та публічному просторі стає дедалі «грамотнішою» та ефективнішою, такою, що відповідає вимогам сучасного вірянина, котрий засвоює інформаційні потоки не тільки й не стільки в опосередкованому спілкуванні, а й через віртуальну комунікацію. Очевидно, що в сучасному громадянському й етико-прикладному просторі (зокрема, і в Україні) релігійні імпульси співіснують зі світськими. І важливий шлях ефективної синергії пролягає через усвідомлення релігійними лідерами, з одного боку, ціннісної принципності, а з іншого – відкритості до діалогу, не нехтування можливостями співпраці з людьми інших світоглядів у тих сферах, де співпраця не порушує переконань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Горохолінська І. Постсекулярність: богословські та філософські інтенції сучасної релігійності. – Чернівці: Черн. нац. ун-т, 2019. – 424 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Горохолінська І.В. Ціннісні орієнтири особи в умовах глобалізації: питання поваги до «іншого» в контексті євроінтеграції // Практична філософія: Науковий журнал. Випуск 2/2014. – К.: Центр практичної філософії, ПАРАПАН, 2014. – С. 134-140.

2. Горохолінська І.В. Релігійність та європейські цінності: етика й релігія доби секуляризації та глобалізації (за творами Ч. Тейлора) // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – № 3-4 (15-16). – С. 27-32.

3. Горохолінська І.В. Толерантність чи духовний деструктивізм: до питання етико-релігійного і суспільно-правового статусу гомосексуалістів у Європі // Практична філософія: Науковий журнал. Випуск 4/2015. – К.: Центр практичної філософії, ПАРАПАН, 2015. – С. 16-23.

4. Горохолінська І.В. Ідея толерантності в гуманістичних філософських дискурсах: історичний екскурс та соціальна значущість // Софія: гуманітарно-релігієзнавчий вісник / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Видавничо-полігр. центр "Київський ун-т". – № 3 (7). – Київ: ВПЦ "Київський університет", 2016. – С. 50-53.

5. Горохолінська І.В. Після секуляризації: візії трансформації європейських цінностей (за ідеями Івана Павла II) // Практична філософія: Науковий журнал. Випуск 1/2018. – К.: Центр практичної філософії, ПАРАПАН, 2018. – С. 123-128.

6. Горохолінська І.В. Діалог етичних дискурсів у контексті ціннісних тенденцій постсекулярності // Практична філософія: Науковий журнал. Випуск 3/2018. – К.: Центр практичної філософії, ПАРАПАН, 2018. – С. 92-97.

7. Горохолінська І.В. Синергія ірраціонального та раціонального в сучасній європейській релігійності // Гілея. – Київ : Вид-во “Гілея”, 2019. – №145 (6). – Ч. 2. Філософські науки. – С. 35-40.

8. Горохолінська І.В. Ідейно-теоретичні важелі постсекулярного осмислення аксіологічних вимірів соціальної дійсності // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Зб. наук. праць. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2019. – № 50. – С. 108-112.

9. Горохолінська І.В. Церква у віртуальному просторі: місія та форми проповіді в умовах постмодерну (на прикладі ПЦУ) // Освітній дискурс: Зб. наук. пр. – К.: Вид-во «Гілея», 2019. – Вип. 6 (14) : Гуманітарні науки. – С. 104–116.

10. Горохолінська І.В. Постсекулярне осмислення соціальної дійсності // Гілея. – К.: Вид-во «Гілея», 2019. – №146 (7). – Ч. 2. Філософські науки. – С. 39-43.

11. Горохолінська І.В. Релігійна толерантність та феномен національної ідентичності: соціологічний зріз Тернопільської області // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – № 3-4 (23-24). – С. 202-213. **Індекс Копернікус**

12. Горохолінська І.В. Ціннісні виклики сучасності: роздуми про морально належне і релігійну віру // Українське релігієзнавство. – № 80. – К., 2016. – С. 52-58.

Індекс Копернікус

13. Горохолінська І.В. Реформація як рушійна сила секуляризації культури в Європі // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. – № 2 (26). – С. 107-113. **Індекс Копернікус**

14. Горохолінська І.В. Постсекулярні пошуки Бога: художні алюзії теодицеї (за твором Вільяма Пола Янга «Хижа») // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. – № 3-4 (27-28). – С. 123-128. **Індекс Копернікус**

15. Горохолінська І.В. Трансформація еклезіально-ціннісної свідомості сучасних християнських спільнот: діалектика секуляризації і фундаменталізації // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Гуманітарні студії» / ред. кол.: С. М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. – К.: НУБіП України, 2018. – Вип. 280. – С. 140-147. **Індекс Копернікус**

16. Горохолінська І.В. Специфіка християнської есхатології та секулярні футурологічні візії щодо майбутнього людства та релігії // Релігія та Соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. – № 1-2 (33-34). – С. 133-141. **Індекс Копернікус**

17. Horokholinska I. Moral challenges of Ukrainian post-secular society: social and value worth of tolerance // Shid. Analytic and informative journal. – № 3 (161). – May-June 2019. – Pp. 78-84. **Індекс Копернікус**

Статті у зарубіжних виданнях:

18. Горохолинская И.В. Теология в секулярной системе образования: методологические координаты трансформаций // *Modern Science – Moderní věda* . – 2017. – № 5. – Praha. – Česká republika, Nemoros. – С. 89-96.

19. Горохолинская И. Современная культура: ценностная идентичность человека в условиях постсекулярности // *Власть и Общество (Теория, История, Практика)*. – 2018. – № 1 (45). – Т I. – Тбилиси, Грузия. – С. 100-109.

20. Горохолинська І. Секулярне/постсекулярне в контексті облаштування релігійної освіти в Європі // *Власть и Общество (Теория, История, Практика)*. – 2019. – № 2 (50). – Тбилиси, Грузия. – С. 101-112.

21. Горохолинська І. В. Аксиологічні та соціальні виміри есхатологічного вчення п'ятидесятників в контексті сьогодення // *Идеи. Философско списание: международно многоезично специално издание, Брой 1 (13)-2(14), година VIII, 2019, юни – ноември*. – С. 62 – 68.

22. Горохолинская И.В. Концепция «Всеобщей Церкви» И. Канта как схема толерантизации межконфессиональных отношений: служение Богу как уважение к другому [Электронный ресурс] // *Studia Humanitatis*. – 2015. – № 2. – Режим доступа: <http://st-hum.ru/node/272>

23. Горохолинская И.В. Пути религии в современной культуре: аксиологический выбор как экзистенциальный акт [Электронный ресурс] // *Studia Humanitatis*. – 2016. – № 4. – Режим доступа: <http://st-hum.ru/content/goroholinskaya-iv-puti-religii-v-sovremennoy-kulture-aksiologicheskii-vybor-kak>

Публікації в інших наукових виданнях:

24. Горохолинська І.В. Раціоналізація змісту віри: досвід нового часу і тенденції глобалізації та євроінтеграції // *Труди Київської Духовної Академії: богословсько-історичний збірник Київської православної богословської академії Української Православної Церкви Київського Патріархату / ред. кол.: митр. Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Епіфаній (Думенко) (гол.ред.) [та ін.]*. – К., 2014. – № 14. – С. 171-180.

25. Горохолинська І.В. Толерантність як європейська цінність: біблійні джерела толерантності // *Богословський вісник. Науковий журнал*. – № 10. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – С.64-74.

26. Горохолинська І.В. Методологічні важелі оновлення теологічного знання в умовах трансформації його академічного статусу в Україні // *Богословський вісник. Науковий журнал*. – № 13. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – С.44-57

Колективні монографії

27. Балух В.О., Бродецький О.Є., Горохолинська І.В. та інші. Світоглядно-ціннісне самовизначення людини: толерантність в історичному і міжкультурному вимірах: колект. монографія / за наук. ред. член-кор. НАПН України В.О. Балуха. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – авторські сторінки: С. 141-156, 170-182, 182-194.

28. Балух В.О., Бродецький О.Є., Горохолинська І.В. та інші. Суспільно-культурні трансформації етноконфесійних взаємин: історія, динаміка, тенденції : колект. монографія / за наук. ред. член-кор. НАПН України В.О. Балуха. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. – авторські сторінки: С.123-132, 132-139, 194-210, 210-224.

29. Балух В.О., Бродецький О.Є., Горохолінська І.В. та інші. Аксіосфера освіти: історичні тенденції та пріоритети сьогодення : колект. монографія / за наук. ред. член-кор. НАПН України В.О. Балуха. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. – авторські сторінки: С. 179-187, 187-197.

Матеріали конференцій

30. Горохолінська І.В. Повага до іншого як базова європейська вартість // Матеріали доповідей у секціях учасників Міжнародної наукової конференції «Роздуми про глобальну політичну теорію (в контексті енцикліки «Caritas in Verities»)» 13-14 березня 2014 року. – Львів: Український Католицький Університет, 2014. – С. 17-18.

31. Горохолінська І.В. Поняття «ресентимент» у філософії Ніцше: рефлексії щодо проблеми поваги до «іншого» // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», 15-16 квіт. 2014 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та інші]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 6. – С. 152-154.

32. Горохолінська І.В. Українське суспільство та Церква в умовах євроінтеграції // Українське православ'я у контексті вітчизняної історії та суспільних трансформацій: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 листопада 2014 р., м.Тернопіль) / За заг. ред. д. іст. н. Е. Бистрицької (гол. ред.), д.іст.н. І. Зуляка, д.філос.н. О. Сагана, д.філос.н. Л. Филипович. – Тернопіль-Київ, 2014. – С. 108-111.

33. Горохолінська І.В. Сурогатне материнство – шанс на сімейне щастя чи торгівля людьми? (етичні аспекти використання новітніх біотехнологій) // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21-22 квіт. 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А.Є. Конверський [та інші]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. – Ч. 5. – С. 13-16.

34. Горохолінська І.В. Формулювання європейського принципу толерантності в контексті філософії Просвітництва // Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 23-24 квітня 2015 року «Освіта і життєвий світ особистості: європейський досвід і українські реалії». – Чернівці: ЧНУ, 2015. – С.212-216.

35. Горохолінська І.В. Практична дихотомія «толерантність/інтолерантність» в сучасному суспільстві // Світоглядно-ціннісне самовизначення людини. Толерантність: соціально-сміслові варіації та євроінтеграційний контекст. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих науковців (8-9 травня 2015 року). – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 105-114.

36. Горохолінська І.В. Релігійного-етичні аспекти статусу гомосексуалістів у Європі та питання толерантності // Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності : Міжнародна науково-теоретична конференція, 1-2 жовтня 2015 року: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.] – Житомир: Вид. Євенок О.О., 2015. – С. 28-31

37. Горохолінська І.В. Толерантність в християнстві: колізійність ідей та практики // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-21 квіт. 2016 р.: [матеріали доповідей та виступів], Ч. 5 / редкол.: А.Є. Конверський [та інші]. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – С. 18-20.

38. Горохолінська І.В. Світоглядні та політичні виміри поняття «релігійна ідентичність» // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень» 9-10 вересня 2016 року. – Хмельницький: ХНУ, 2016. – С. 18-20.

39. Горохолінська І.В. Від «загального священства» до «індивідуалізованої релігії»: формування секулярної релігійної культури європейських країн // Матеріали Міжнародної науково-практичної відео-конференції «Суспільні детермінанти взаємодії у міжконфесійному просторі України: теорія та практика» (до 500-ліття Реформації) Чернівці, 18-19 травня 2017 р. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. – С.200-205.

40. Горохолінська І.В. Релігійна ідентичність міст західної Європи: секуляризація та десекуляризація як фактори сучасної релігійності // Матеріали Міжнародної конференції «Місто як простір формування і реалізації соціального капіталу: українські та польські візії». 20-21 квітня 2018 р. – Чернівці: ЧНУ, 2018. – С.104-107

41. Горохолінська І.В. Християнські церкви в умовах постсекулярності: між «оновленням» та фундаменталізацією // Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Хмельницький, 2018. – С. 23-25.

42. Горохолінська І.В. Християнська есхатологія як футурологія: філософський аналіз концептів // Релігія та філософія: генеза взаємовпливів; Збірник Матеріалів Міжнародної конференції (VI Християнських постових читань). – Львів: ЛПБА ПЦУ, 2019. – С. 19-24.

43. Горохолінська І. Теорія секуляризації Д. Мартіна в контексті проблеми адекватного вивчення «рівня релігійності» // Гуманітарно-наукове знання: горизонти комунікавистики; Матеріали міжнародної наукової конференції (4-5 жовтня, м. Чернівці). – Чернівці: Черн. нац. ун-тет, 2019. – С. 199-203.

АНОТАЦІЯ

Горохолінська І.В. Демаркація секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності: філософський та богословський дискурс. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктор філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство та 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2019

У дисертації здійснено комплексну міждисциплінарну концептуалізацію динаміки кореляції секулярного і постсекулярного в сучасній релігійності – засобами цілісності методологічного інструментарію як філософсько-релігієзнавчої, так і богословської науки через призму моделювання умов ефективною синергії філософських і богословських, світсько-гуманітарних і віроповчально-конфесійних інтенцій в ідейно-теоретичному та доктринально-праксеологічному контекстах релігійності.

Дисертантка висновує про те, що постсекулярність – це стан світоглядно-ціннісного самовизначення в широкому значенні цього поняття (як на рівні свідомості, так і на рівні життєвої практики), коли майже однакових прав (і дійсних можливостей їхньої реалізації) набувають в соціумі та культурі і секулярний, і

релігійний тип функціонування інституцій, облаштування особистого життя індивіда та спільноти індивідів. Постання такого сучасного стану релігійності в ідейному плані уможливилось тією логікою розгортання філософського і богословського дискурсів, котрі демонстрували налаштованість християнської системи світобачення на ідейну раціоналізацію релігійності, на синтез філософсько-світських та релігійно-церковних спонук до релігійної практики, а також розмиття меж між лише соціально зумовленим і сакральним-віроповчальним в обґрунтуванні поняття норми.

Обґрунтовано внутрішньо-богословські типи секуляризації релігії і релігійності (раціоналізована релігійність, ірраціоналізована релігійність, реформована релігійність тощо) через демонстрацію шляхів раціоналізації віри у схоластичній традиції, філософії релігії і релігійній філософії Нового Часу і XIX-XX ст., творенні нових християнських течій та формуванні їхнього богослов'я – через вплив синергійної дії особистісних, культурно-історичних, соціальних чинників та певних внутрішньо-конфесійних мотивацій. Продемонстровано, що секулярність постає як продукт не тільки боротьби «проти впливу Церкви», а також «боротьби» за актуальність Церкви, внутрішньо релігійної ціннісної і соціальної конкуренції (Реформація) тощо. Постсекулярність, отже, у богословському дискурсі набуває ознак «іншої» секулярності, де актуалізується останній з відомих нині типів секуляризації релігійності – глобалізована релігійність.

Встановлено, що в українському релігійному середовищі засобами діагностики соціальної та культурно-громадянської сфери можна простежити дієвість принципу ефективної синергії богословського і філософського, гуманітарно-світського і віроповчально-конфесійного чинників у постсекулярному облаштуванні життя та релігійної практики. Передусім це стосується сфери освіти, соціальної активності церков, персональної соціалізації вірян тощо.

Ключові слова: секулярне, постсекулярне, секуляризація, ефективна синергія світського та релігійного, ірраціональне, раціональне

АННОТАЦІЯ

Горохолинская И.В. Демаркация секулярного / постсекулярного в современной религиозности: философский и богословский дискурс. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение и 09.00.14 – богословие. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2019.

В диссертации осуществлена комплексная междисциплинарная концептуализация динамики корреляции секулярного и постсекулярного в современной религиозности – посредством целостности методологического инструментария как философско-религиоведческой, так и богословской науки через призму моделирования условий эффективной синергии философских и богословских, светско-гуманитарных и вероучительно-конфессиональных интенций в идейно-теоретическом и доктринально-праксеологическом контекстах религиозности.

Диссертантка делает вывод о том, что постсекулярность – это состояние мировоззренчески-ценностного самоопределения в широком смысле этого понятия

(как на уровне сознания, так и на уровне жизненной практики), когда почти одинаковые права (и реальные возможности их реализации) приобретаются в социуме и культуре как секулярным, так и религиозным типами функционирования институтов, обустройства личной жизни индивида и общества. Возникновение такого современного состояния религиозности в идейном плане стало возможным благодаря той логике развертывания философского и богословского дискурса, которые демонстрировали настроенность христианской системы мировоззрения на идейную рационализацию религиозности, на синтез философско-светских и религиозно-церковных мотиваций религиозной практики, а также на размывание границ между лишь социально обусловленным и сакрально-вероучительным в обосновании понятия нормы.

Обоснованы внутренне-богословские типы секуляризации религии и религиозности (рационализированная религиозность, иррационализованная религиозность, реформированная религиозность и т.д.) через демонстрацию путей рационализации веры в схоластической традиции, философии религии и религиозной философии Нового Времени и XIX-XX вв., создании новых христианских течений и формировании их богословия – из-за влияния синергического действия личностных, культурно-исторических, социальных факторов и внутренне-конфессиональных мотиваций. Продемонстрировано, что секулярность выступает как продукт не только борьбы «против влияния Церкви», а также «борьбы» за актуальность Церкви, внутренне религиозной ценностной и социальной конкуренции (Реформация) и др. Постсекулярность, следовательно, в богословском дискурсе приобретает признаки «иной» секулярности, где актуализируется последний из известных ныне типов секуляризации религиозности – глобализированная религиозность.

Установлено, что в украинской религиозной среде посредством диагностики социальной и культурно-общественной сферы можно проследить действенность принципа эффективной синергии богословского и философского, гуманитарно-светского и вероучительно-конфессионального факторов в постсекулярном обустройстве жизни и религиозной практики. Прежде всего это касается сферы образования, социальной активности церковей, персональной социализации верующих и т.п.

Ключевые слова: секулярное, постсекулярное, секуляризация, эффективная синергия светского и религиозного, иррациональное, рациональное

SUMMARY

Horokholinska I. Horokholinska I. The demarcation of the secular / postsecular in modern religiosity: philosophical and theological discourse. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Philosophical Studies, Specialty 09.00.11 – Religious studies and 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2019.

The dissertation carried out the comprehensive interdisciplinary conceptualization of correlation between secular and postsecular in modern religiosity dynamics - through the integrity of the methodological tools of both philosophical and religious studies, and theological science through the prism of modeling of the conditions for effective synergy

of philosophical and theological, secular-humanitarian and religious intentions in ideological, theoretical, doctrinal and praxeological contexts of religiosity.

The dissertant concludes that postsecularity is a state of worldview value self-determination in the broad sense of this concept (both at the level of consciousness and at the level of life practice), when almost the same rights (and real possibilities for their implementation) are acquired in society and culture both secular and religious types of functioning of institutions, arrangement of the personal life of the individual and society. The emergence of such a modern state of religiosity in the ideological plan was made possible thanks to the logic of the deployment of philosophical and theological discourse that showed the Christian system of the world attuned to the ideological rationalization of religiosity, to the synthesis of philosophical-secular and religious-church motives of religious practice, as well as to blur the boundaries between only socially conditioned and sacred doctrine in substantiating the concept of norm.

The inner theological types of secularization of religion and religiosity (rationalized religiosity, irrationalized religiosity, reformed religiosity, etc.) are substantiated through a demonstration of ways to rationalize faith in the scholastic tradition, philosophy of religion and religious philosophy of the New Time and XIX-XX centuries, the creation of new Christian trends and the formation of their theology - due to the influence of the synergistic action of personal, cultural, historical, social factors and internal confessional motivations. It has been demonstrated that secularity acts as a product not only of the struggle “against the influence of the Church”, but also of the “struggle” for the relevance of the Church, internal religious value and social competition (Reformation), etc. Postsecularity, therefore, in the theological discourse takes on signs of a “another” secularity, where the last of the currently known types of secularization of religiosity are updated - globalized religiosity.

It has been established that in the Ukrainian religious environment, through the diagnosis of the social, cultural and social sphere, it is possible to trace the effectiveness of the principle of effective synergy of theological and philosophical, humanitarian-secular and religious-faith factors in the postsecular arrangement of life and religious practice. First of all, this concerns the sphere of education, the social activity of churches, the personal socialization of believers, etc.

Key words: secular, postsecular, secularization, effective synergy of secular and religious, irrational, rational